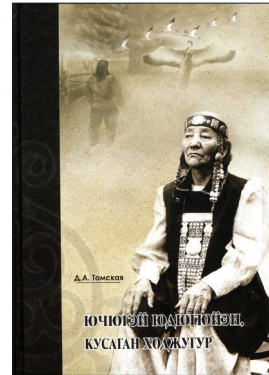

Tänapäeva olonhood: eepiliste tekstide säilitamise ja avaldamise problemaatikast¹

Томская, Д. А. *Үчүгэй Үөдбүгүйээн, Куһаҕан Ходьугур = Ючюгэй Юдьюгюйээн, Кусаган Ходжугур*. [Сидоров, Е. С. (tõlk); koostajad Илларионов, В. В. & Никифорова, В. С. Шейкин, Ю. И. (vastutav toimetaja), Н.А. Алексеев (toim).] *Ин-т гуманитар. исслед. и проблем малочисл. народов Севера СО РАН. Сев.-Вост. федерал. ун-т им. М.К. Аммосова. Ин-т “Олонхо”. Аркт. гос. ин-т искусств и культуры. Якутск: ИГИ и ПМНС СО РАН, 2011. 376 lk.*

2005. aastal kuulutati jakuudi kangelaseepos *Olonhoo* ain-sana Siberi rahvaste teiste sama unikaalsete ja monumentaalsete eepiliste pärimuste seast UNESCO vaimse ja materiaalse kultuuri maailmapärandi nimestikku kuuluvaks. Selle fenomeni tähtsust ja tähendust jakuudi kultuurile tunnustati ja toetati ka Sahha (Jakuudi) Vabariigi tasandil: avaldati vabariigi presidendi käskkiri *Olonhoo* kümneaastaku kohta (2005–2015), avati riiklik sihtprogramm “Eepose *Olonhoo* säilitamine, arendamine ja levitamine”. 2005. aastal määrati igakuine eluaegne stipendium olonhoo mõlemale viimasele autentsele esitajale Darja Andrejevna Tomskajale ja Pjotr Jegorovitš Rešetnikovile.

Minu arvates on üks tähtsamaid reaalseid samme 2010. aastal M. K. Ammosovi nimelise Kirde-Venemaa Riikliku Ülikooli juurde asutatud Olonhoo Instituut, mille 15 kaastöölise digitaliseerivad ainekku, litereerivad ja tõlgivad tekste, valmistades neid avaldamiseks, ning tegelevad igakülgse propageerimistööga.

Tänaseks on Olonhoo uurimisinstituudi veebilehel (<http://iolonkho.s-vfu.ru>) kasutajatele avatud kuue eepose tekstid: osa on kättesaadavad *.doc või *.docx formaadis, osa *.pdf-formaadis. Nende seas on jakuudi- ja venekeelne D. M. Govorovi *Võitmatu Mildzū Bege* (Непобедимый Мюльдзю Бегё)², jakuudi- ja vene keeles on avaldatud N. G. Targovi *Ohjeldamatu Uol Er Sogotoh* (Неистовый Уол Эр Соготох), venekeelne V. O. Karataevi *Võimas Er Sogotoh* (Могучий Эр Соготох) ja kolm jakuudikeelset teksti: S. V. Petrovi “Оҕо дьулаах бухатыыр” (salvestatud 30.05.1960), V. I. Ivanovi “Хоорула Боотур” (21.09.2010) ja J. P. Borissovi kirjanduslik tekst “Баабый Баатыр”. Samal veebilehel on väljas ka audiosalvestused. Kaheksateistkümnest salvestusest (<http://iolonkho.s-vfu.ru/archive/audios>) on kuulatavad üksteist – need on P. A. Oiunski olonhoo “Ньургун Боотур Стремительный” katked, mida esitab Venemaa ja Jakuudi ANSV teeneline kunstnik, P. A. Oiunski nimelise Venemaa ja Jakuutia riikliku preemia laureaat G. G. Kolessova. Selle veebikeskkonna videosalvestused on veelgi esinduslikumad, kuid ka siin – kui pidada silmas eepilisi tekste – pole ükski neljast olonhoost, ei D. A. Tomskaja (“Тойон Нуотардыр Бухатыыр”, 04.03.1999; “Тойон Өксөкү Бухатыыр. Хотугу Аныыл Баай Хатын. Улахан уол Күүстээх Күөнчэ Бухатыыр. Кыра уол Ыһыктыбат туттуулаах Ылыктай Баатыр”, 18.03.1999; “Кыыс Дьоргуллай Бухатыыр”, 10.06.1999) ega P. E. Rešetnikovi “Айыы Дьураҕастай бухатыыр” (august 2000) esitused kuulamiseks ega vaatamiseks kättesaadavad, samuti pole kättesaadavad allalaadimiseks mõeldud videofailid (isegi veebilehel pakutud valiku “Lae alla originaalfail” juures).³

Ilmselt on alustatud töö veel pooleli.

2011. aastal said eeposte uurijad ja tänapäevaste jakuudi olonhoo-esitajate kunsti hindajad kingituse – D. A. Tomskajalt (1913–2008) 1987. aastal salvestatud olonhoo “Ючюгэй Юдюгюйэн, Кусаган Ходжугур” avaldati Venemaa TA Põhja osakonna Humanitaar- ja Väikerahvaste Uurimisinstituudi poolt. See on esitaja pärandi akadeemiline esmatrükk, aga ka uurijate esmavõimalus tutvuda traditsioonilise liigiga ja süzeede kooslusega olonhoos selle esitamise ajal.

Raamatusse kuulub sissejuhatavate artiklite osa (V. V. Illarionov, V. S. Nikiforova ja tõlk J. S. Sidorova), eepose jakuudikeelne variant (lk 61–180), venekeelne tõlge (lk 181–291), olonhoo lauldud episoodide noodistused (lk 292–340), jakuudi keele lingvistilised kommentaarid (lk 341–354) ja väiksema mahuga (kuid oluline) tõlke kommentaaride osa (lk 355–361), olonhoo tegelaste isikunimede register koos kommentaaridega (lk 362–366), D. A. Tomskaja olonhoode videosalvestuste loend (lk 367), samuti lühendite nimestik (lk 368–369) ning kasutatud allikate ja kirjanduse nimestik (lk 370–374).

Väljaande kiitust väärivatest omadustest tuleb esile tõsta eriti kahte. Esiteks on teadlikult loobutud teksti ühes ja ühtses vormis edastamisest. Esituses vahelduvad proosa ja laulumeetrumis proosa laululiste ja lauldud osadega. Selle tõttu on esitaja poolt retsiteeritud/laulumeetrumis proosa osad või lauluvormis esitatu antud edasi värsivormis (266 katket). Need osad, kus esitaja läks üle tavalisele proosavormile, on avaldatud proosana (192 katket). Lugeja võib veenduda väljaandjate töö täpsuses,⁴ kuulates raamatule lisatud CD-d. Teine oluline eelis ongi CD, mis sisaldab kogu raamatu elektroonilist varianti, kuid selle peamine väärtus on täismahus ehk üle nelja tunni (276 minutit) kestva audiosalvestuse kuulamise võimalus.⁵

Nii suurte tööde puhul on paratamatud ka teatavad puudused. Märgin vaid neist olulisemat – tekstide tõlget vene keelde. Tõlge on täiesti tasemel. Seda võiks isegi pidada eepose akadeemiliseks tõlkeks, ehkki tõlk ei ole suutnud hakkama saada teksti poesia ja vanapärase leksikaga ja on loobunud rida-realisest tõlkest: originaali 4 värssi on tõlgitud vene keelde 6 värssiga (katke 22), kümme kuuega (katke 64), üksteist kaheksaga (126) jpt. Samasugune “oleks” kehtib ka teksti üldise venekeelestamise tasemete kohta. Just siin tekib enim etteheiteid. Ma ei saa kuidagi leppida sellise kõnepäraste konstruktsioonidega nagu *старый старец* (lk 196), mida võib jätkata samalaadsete ebaõnnestunud tõlkevastetega: *достав из пазухи* (227), *забили, освежили, сварили, ишкура выглядит, Как брошенная три года тому* (243), *спорую езду* (244), *таково решение испокон Священных отцов* (250), *слушают внутри двора* (252), *пусть будут неколебимы Суставы гибкие твои* (253), *с неведомых земель прибыли* (256), [камень] *Раскололся по верхушке* (259), *Еда, что готовила я, Прокисала, гнила до еды* (262), *перерезала ... наотрез* (264), *попадем в гибельные случаи* (265), *лежит простор, страна неоглядная, забился в обмороке* (266), *срезавают мясо* (267), *кому же как не за тебя ... выдавать ... дочь* (270), *пробило землю на девять печатных* (286). Tegelikult on selliseid ebatäpsusi ja äpardunud sõnakasutusi, rääkimata juba ortograafia- ja kirjavahemärkide vigadest, palju rohkem. Hoopis olulisem on aga muu. Vaatamata sellele, et eespool esitatud loetelu võib jätkata, arvan, et üldiselt on tõlge hea. Raamat tervikuna on valmistatud ette heatasemeliselt ja seepärast ei tohtinuks tõlke juures hoida kokku professionaalse vene keele korrektori ega keeleteimetaja arvelt. Mõni päev professionaalide tööd, ja venekeelne lugeja ei takerduks arusaamatute keelekonstruktsioonide otsa, ning selle võrra raamat võitnuks.

On ka teist laadi puudujääke, nt teadusliku käsitluse osas. Loen nende hulka osaliselt asjaolu, et ei selgu, kui palju eepilisi tekste on D. A. Tomskajalt kirja pandud. Ühest vastust ei saa sellele V. V. Illarionovi sissejuhatavast artiklist ega esitaja videosalvestuste loetelust juba seetõttu, et Jakutski rahvaloomingu maja kohta on öeldud, et seal on “veel mitmeid litereerimata olonhoo heli- ja videosalvestusi” (Illarionov 2011: 7). Ülejäänud 14 teksti kohta esitatakse andmed, osalt isegi täpsed salvestusajad, ka teksti mahu andmed on lugejale kättesaadavad,⁶ kuid sissejuhatav artikkel tutvustab lugejat vaid kolme D. A. Tomskaja esitatud olonhoo süžeedega. Avaldatud teksti kõrval tutvustatakse veel kahte kolmest sissejuhatuse autori poolt 1984–1987 salvestatud olonhoost: “Эрбэбэр Эрчимнээх Элитэр Бэргэн” ja “Көмүс Мөкүлүкээн оюнньор, Элгээн Ийэхсит эмээхин”. Jääb selgusetuks, mille alusel on nimelt need kolm teksti valitud (vaevalt esindavad nad D. A. Tomskaja olonhoode kogu süžeelist mitmekesisust).

Siinjuures tasuks juhtida kolleegide tähelepanu mahukate eepiliste folklooritekstide ja muude eepilise pärimuse materjalide arvutitöötuse kogemustele. Multifunktsionaalse olonhoo-tekstide korpuse loomisel poleks koostajatel vaja välja valida ühte-kahte-kolme varianti, esitlemaks ühe või teise lauliku eepilise repertuaari spetsiifikat, motiive, vorme (igal juhul oleks see pingutus: osa kajastab harva tervikut, eriti kangelaseeposte puhul), sest uurijate käsutuses oleks konkreetset esitajalt jäädvustatud täiskorpus. See võimaldab sekunditega luua ühe või mitme teksti tavalisi ja pöördõnastikke (teisiseõnu konkreetse esitaja eepilise keele sõnastikke), võrrelda sõnavormide loendeid suvalise arvu tekstide puhul, selgitada välja sõnasagedused, analüüsida suvaliste sõnauhendite struktuuri, tuua nähtavale vormelid ja mitmed muud ühisosad jpm. Seda näitab nii minu enda kogemus šori kangelaseeposte tekstidega: kõigest kahe aastaga liitsin üksinda (töövälisel ajal) sellisesse korpusesse kümned mahukad eepilised tekstid. Olen saanud paralleelselt lõpptulemuse (audio- ja videosalvestuste litereerimine või käsikirjaliste jäädvustuste/autojäädvustuste kogu) ja standardiseeringu, teisiseõnu normaliseeritud kuju (vt corpora.iea.ras.ru).

Alustasin raamatu ülevaadet viitega, et olonhoo autentsete esituste kuulamine ja vaatamine Olonhoo teadusliku Uurimisinstituudi veebilehel on võimatu. Tahaks loota, et arhiivi loojad ei unusta, et olonhoo on mitte jäädvustajate vara (au ja kiitus neile!) ja mitte arhiivi vara, kus neid tekste hoitakse, ja isegi mitte esitajate vara, kes neid säilitasid ja (taas)lõid esitus- või salvestushetkel, vaid kogu inimkonna vara, mistõttu peaksid kõik salvestused esimesel võimalusel olema *online* kättesaadavad kõigile huvilistele ja eriti uurijatele. Mida enam on adekvaatseid helisalvestuste litereeringuid, mahakirjutatud tekstide tõlkeid teistesse keeltesse, analüütilisi kommentaare, seda enam võidab olonhoode uurimine, aga ka teadus tervikuna. See on banaalne, kuid väga aktuaalne mõte, mida toetab vene riiklike ja eriti akadeemiliste arhiivide ja nende “säilitajatega” suhtlemise kogemus.

Viimane remark. Võiksin pikalt kiita raamatut ning jätkata märkuste ja ettepanekute loeteluga. Tahaksin muljed loetust summeerida soovitusena seda raamatut lugeda. See on kasulik Siberi rahvaste keele, folkloori ja etnograafia uurijatele, samas kahtlemata huvitav kõigile suulise rahvapärimuse huvilistele.

Dmitri Funk

Tõlkinud Mare Kõiva

Kommentaariid

- ¹ Teostatud projekti “Inimene muutub maailmas. Identiteedi ja sotsiaalse adapteerumise probleemid minevikus ja kaasajal” (Человек в меняющемся мире. Проблемы идентичности и социальной адаптации в истории и современности, Vene Föderatsiooni riiklik grant П 220 № 14.В25.31.0009) raames.
- ² Kahekõitelise teose makett pdf-formaadis. Raamatu täielikke ilmutisandmeid vt Govorov 2010.
- ³ Audio- ja videosalvestuste kättesaadavust kontrolliti brauseritega Internet-Explorer ja Mozilla Firefox.
- ⁴ Teksti avaldamisprintsipi tutvustab V. V. Illarionovi sissejuhatav artikkel (Illarionov 2011: 38).
- ⁵ Jäädvustus on kolmel helikassetil. Litereeritud jakuudi tekstile on lisatud täpsed viited uue kasseti alguse ja poole kohta (esimene ja teine), mis edaspidi (litereeringut täpsustades) võivad teiste uurijate tööd hõlbustada.
- ⁶ Kindlasti on selliseid tekste palju rohkem. Vt nt UNESCO vaimse ja materiaalse kultuuri šedöövrite reklaamvoldikus väljakuulutatud olonhoo nimestikku (Olonhoo 2006: 13).

Kirjandus

Govorov, Dmitrii 2010. *Nepobedimyi Miul'dzhiu Bege = Myld'y Bəḡə*: olonkho: v 2 kn. / Dmitrii Govorov. Nats. organizats. kom. Resp. Sakha (Iakutiia) po podgot. i provedeniiu desiatiletiia olonkho, Ros. akad. nauk, Sib. otd-nie, In-t gumanitar. issled. i problem malochisl. narodov Severa, M-vo obrazovaniia i nauki Ros. Federatsii, Sev.-Vost. feder. un-t im. M. K. Ammosova. Iakutsk: Bichik.

Illarionov, Vasilii 2011. Epicheskii repertuar verkhoianskoi skazitel'nitsy D. A. Tomskoi. Tomskaia, Dar'ia. *Ychyei Yed'ygyieen, Kuhaḡan Khod'ugur = Iuchiugei Iudiugiuien, Kusagan Khodzhugur*. Iakutsk: IGI i PMNS SO RANTomskaia, lk 5–39.

Olonhoo 2006 = Iakutskii geroicheskii epos Olonkho – Shedevr Ustnogo i Nematerial'nogo Kul'turnogo Naslediia Chelovechestva. 25. noiabria 2005 goda (Shtab-kvartira IuNESKO, g. Parizh) / Institut gumanitarnykh issledovaniï AK Respubliki Sakha (Iakutiia); Respublikanskaia obshchestvennaia organizatsiia “Assotsiatsiia Olonkho”. Iakutsk.

Tomskaia, Dar'ia 2011. *Ychyei Yed'ygyieen, Kuhaḡan Khod'ugur = Iuchiugei Iudiugiuien, Kusagan Khodzhugur*. In-t gumanitar. issled. i problem malochisl. narodov Severa SO RAN. Sev.-Vost. federal. un-t im. M.K. Ammosova. In-t “Olonkho”. Arkt. gos. in-t iskusstv i kul'tury. Iakutsk: IGI i PMNS SO RAN.